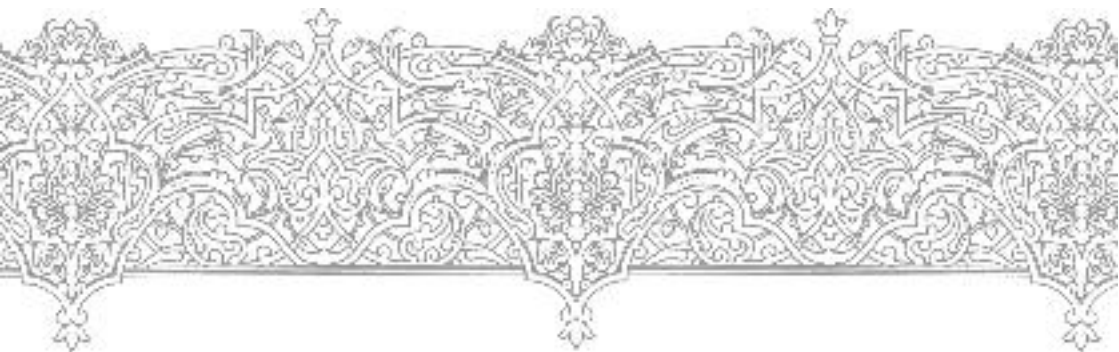

آیت‌الله بروجردی و تقریب بین مذاهب اسلامی

سیدهادی خسروشاهی

مقدمه

آیت‌الله سیدحسین بروجردی که پس از رحلت آیت‌الله اصفهانی به مرجعیت تام رسید از فقهای نامداری بود که علاوه بر «فقه» در علوم دیگر از جمله علم الحدیث و رجال شخصیتی برجسته و بی‌نظیر به شمار می‌رفت و در این میدان، تسلط کاملی بر حدیث و فقه اهل سنت هم داشت و این رشته را در «مکتب اصفهان» و سپس «مکتب نجف» در محضر اساتید برجسته آن دوران فرا گرفته بود و به دلیل همین احاطه بر علوم و فقه مذاهب، در مسائل خلافی فقهی، به «فقه مقارن» ارزش ویژه‌ای قائل بود و در عمل، در حوزه تدریس خود در هر مسأله مهم خلافی، اهتمام خاصی به بررسی ادله مذاهب دیگر داشت و شاید در همین رابطه به تصحیح و تجدید چاپ کتاب «الخلاف» مرحوم شیخ طوسی اقدام کرد و حتی در بعضی از اوقات، این کتاب را همراه خود به حلقه درس فقه خود می‌آورد و با استناد به آن کتاب و نظرات شیخ طوسی، فضایی حوزه درسی خود را با این مکتب آشنا می‌کرد و در واقع به این وسیله موجب می‌شد که فضایی حوزه، مجتهدان آینده دنیای تشیع، با کتاب‌ها و آراء فقهی مذاهب اربعه اهل سنت آشنا تر شوند چون چنین عقیده داشتند که فقه یک علم مشترک بین مذاهب اسلامی است که با هم اشتراکات و پیوندهای زیادی دارند و باید از جنبه‌های مثبت آن به ویژه در «مسائل مستحدثه» مانند مسأله بانک‌داری، بیمه، تجدید نسل، پیوند اعضا، اهداء اعضا و... در استنباط احکام آنها، استفاده لازم به عمل آید. البته باید اشاره کرده که اصولاً با توجه به تلمذ بعضی از ائمه اربعه اهل سنت در محضر ائمه هدی علیهم السلام و شرکت و حضور علماء و طلاب شیعه و سنی، در محافل درسی یکدیگر، این سنت حسنه رجوع به فتاوی فقهای طرفین از دوران‌های قدیم - به ویژه از عصر علمی امام باقر(ع) و امام صادق(ع) تا عصر شهید ثانی و پس از آن - ۹۱۰ هـ به بعد - ادامه داشته ولی متأسفانه به علت دخالت بعضی از حاکمیت‌های سنی یا شیعه، در یکی دو قرن اخیر به کنار گذاشته شده بود و با ابتکار آیت‌الله بروجردی و روش عملی تدریسی وی در حوزه قم - و سپس در دیگر حوزه‌ها - مرسوم شد. آیت‌الله بروجردی برای تأکید و تأیید مطلب، گاهی در ضمن دروس خود، که اینجانب نیز حدود یک سال، در آن حضور داشتم، به این نکته اشاره می‌کردند که قدمای فقهای شیعه مانند شیخ مفید (م ۴۱۳ هـ ق) سید مرتضی (م ۴۳۶ هـ ق) شیخ طوسی (۴۶۰ هـ ق) - شیخ الطائفه و صاحب کتاب الخلاف و المبسوط والنهایه - همواره به این روش عمل می‌کردند و سپس استفاده از این روش را به سود جهان اسلام و وحدت مسلمین و نزدیکی علماء شیعه و سنی - با شناختی که از آراء و فتاوی همدیگر پیدا می‌کنند - می‌دانستند.

و برای تکمیل این روش و گسترش همه جانبه آن بین علماء فریقین، بر این باور بودند که باید کتب فقهی شیعه بین علمای اهل سنت توزیع شود تا آنها هم از دامنه وسیع فقه شیعی آگاه شوند و در واقع گامی مثبت در راه ایجاد وحدت و تقریب، برداشته شود و برای همین منظور، کتاب «المبسوط» شیخ طوسی را توسط علامه محمدتقی قمی به شیخ عبدالمجید سلیم - از شیوخ الازهر - فرستادند که موجب اعجاب نامبرده شد و در مراحل، دارالافتار مصر - وابسته به الازهر - از مبانی فقهی شیعه در صدور فتوی استفاده کردند.

چاپ کتاب «المختصر النافع» محقق حلی و خلاصه «شرائع الاسلام» و بعد تفسیر «مجمع البیان» در قاهره با همکاری شیخ احمد حسن الباقوری، وزیر اوقاف مصر که قبلاً از اعضاء مکتب الارشاد اخوان المسلمین بود، گامی دیگر در همین رابطه بود که بی‌تردید در تغییر روش علماء الازهر و خوش‌بینی آنان نسبت به شیعه، نقش مؤثری داشته است که تاکنون نیز ادامه دارد.

آیت‌الله شیخ محمد واعظزاده خراسانی (حفظه الله)، از شاگردان برجسته آیت‌الله بروجردی و دبیر سابق مجمع التقریب و رئیس فعلی پژوهشگاه اسلامی مشهد مقدس، در کتاب: «زندگی آیت‌الله بروجردی» آورده است که در تألیف کتاب: «جامع الاحادیث الفقهیه» که زیر نظر مستقیم آیت‌الله بروجردی تنظیم می‌شد و چندین بار تاکنون چاپ شده است، آیت‌الله بروجردی دستور داده بود که در ذیل هر باب فقهی و نقل هر حدیث از ائمه هدی، روایات اهل سنت نیز نقل شود تا ضمن آشنائی طلاب ما، برادران سنی هم آگاه شوند که چه تعداد حدیث از طریق ائمه ما و آنها نقل شده است و این گامی عملی برای تقریب مذاهب اسلامی است...

مرحوم آیت‌الله بروجردی، برای جلوگیری از گسترش دامنه اختلافات اجازه نمی‌داد که به مقدسات و ائمه اهل سنت اهانتی روا بشود و حتی آن را حرام می‌دانست و در موردی، آیت‌الله واعظزاده خراسانی نقل می‌کند: «روزی در جلسه تنظیم کتاب حدیث، آیت‌الله بروجردی حضور یافت و با تأسف بیان کرد: کسی آمده کتابی نوشته و به خلفاء اهانت کرده و نام مرا هم در آغاز کتاب خود آورده است، وقتی از این امر مطلع شدم دستور دادم که تمام نسخ کتاب را جمع آوری کنند و تا آن سطور حذف نشود، اجازه نشر نیابد. ما در چه زمانی زندگی می‌کنیم؟ این حرف‌ها جز ضرر و ایجاد عداوت چه فایده‌ای دارد؟» (این مطلب علاوه بر کتاب «زندگی آیت‌الله بروجردی» در کتاب: بیست سال تکاپوی اسلام شیعی در ایران صفحه ۳۹۰، تهران ۱۳۸۱ هم آمده است). اصولاً آیت‌الله بروجردی، برخلاف بعضی از معاصرین که مسأله «خلافت» و «امامت» را به نحو خاصی مطرح می‌کنند که موجب تشدید اختلافات می‌شود، معتقد بودند که این مسأله یک امر تاریخی است و روش حضرت علی علیه‌السلام در مقابل خلفا، نشان می‌دهد که برای مصلحت اسلام، نباید به این مسأله دامن زد، بلکه باید به فکر مسائل دیگری بود که موجب وحدت مسلمین در مقابل دشمنان گوناگون شود و حتی خطاب به بعضی از علماء حوزه فرموده بود: «مسأله خلافت امروز مورد نیاز مسلمانان نیست که ما با هم دعوا کنیم. هر چه بوده اکنون یک مسأله تاریخی است آنچه که امروز به حال مسلمانان سودمند است این است که بدانیم احکام را از چه مأخذی باید اخذ کنیم..» (مجله «حوزه» چاپ قم شماره ۴۳ - ۴۴ ص ۵۱) و در همین رابطه به دستور ایشان کتاب «حدیث الثقلین» تألیف مرحوم وشنوی در قاهره به چاپ رسید تا انتخاب راه برای عموم روشن شود.

آیت‌الله شهید مرتضی مطهری درباره علاقه آیت‌الله بروجردی به وحدت و تقریب می‌گوید: «یکی از مزایای معظم له توجه به علاقه فراوانی بود که به مسأله وحدت اسلامی و حسن تفاهم و تقریب مذاهب اسلامی داشته، این مرد چون به تاریخ اسلام و مذاهب اسلامی آشنا بود، می‌دانست که سیاست حکام گذشته در تفرقه و دامن زدن آتش اختلاف چه‌اندازه تأثیر داشته است و هم توجه داشت که در عصر حاضر نیز سیاست‌های

استعماری از این تفرقه حداکثر استفاده را می‌کنند و بلکه آن را دامن می‌زنند و هم توجه داشت که به عدد دوری شیعه از سایر فرق سبب شده است که آنها شیعه را نشناسند و درباره آنها تصویری دور از حقیقت بکنند. به این جهات بسیار علاقه‌مند بود که حسن تفاهمی بین شیعه و سنی برقرار شود که از طرفی وحدت اسلامی که منظور بزرگ این دین مقدس است، تأمین شود و از طرف دیگر شیعه و فقه شیعه و معارف شیعه آن‌طور که هست به جامعه تسنن که اکثریت مسلمانان را تشکیل می‌دهند معرفی شود، از حسن تصادف چند سال قبل از زعامت و ریاست معظم‌له که هنوز ایشان در بروجرد بودند، «دارالتقریب بین المذاهب اسلامی» به همت جمعی از روشنفکران سنی و شیعه تأسیس شد و معظم‌له در دوره زعامت خود تا حد ممکن با این فکر و با این مؤسسه کمک و همکاری کرد. برای اولین بار بعد از چند صد سال، بین زعیم روحانی شیعه و زعیم روحانی سنی، شیخ عبدالمجید سلیم و بعد از فوت او شیخ محمود شلتوت مفتی حاضر و رئیس جامع الازهر، روابط دوستانه برقرار و نامه مبادله شد... معظم‌له عاشق و دلباخته این موضوع بود و مرغ دلش برای این موضوع پر می‌زد، عجیب این است که از دو منبع موثق شنیدم که در حادثه قلبی اخیر که منجر به فوت ایشان شد، بعد از حمله قلبی اول که عارض شد مدتی بیهوش بوده‌اند بعد که به هوش آمدند، قبل از آنکه توجهی به حال خود نکنند و در این موضوع حرفی بزنند، موضوع تقریب مذاهب و وحدت مسلمانان را مطرح می‌کنند و می‌گویند من آرزوها در این زمینه داشتم.» (مرتضی مطهری، تکامل اجتماع ص ۲۰۴، تهران ۱۳۷۲، انتشارات صدرا).

آیت‌الله بروجردی از تأسیس و توسعه دارالتقریب حمایت کرد، ایشان در درس خارج فقه خود در بعضی مواقع فتاوی علمای عامه را بیان می‌کرد و می‌فرمود مسیر تاریخ فقه اسلامی با مطالعه در فتاوی علمای عامه روشن‌تر می‌شود، به همین منظور حاج شیخ محمدتقی قمی را به عنوان نماینده خود در مصر انتخاب کردند و خود به عنوان یک عالم شیعی در مرکز علمای اهل سنت - مصر - با رؤسای الازهر ارتباط داشتند و نامه‌ها مبادله می‌کردند. (علی دوانی، خاطرات فلسفی، تهران، ص ۱۸۸).

چند سند تاریخی

پس از این مقدمه کوتاه، بسیار مناسب خواهد بود که ترجمه متن بعضی از نامه‌ها و مکاتبات بین آیت‌الله بروجردی و شیوخ الازهر هم آورده شود که سرانجام این تبادل نامه‌ها و پیام‌ها، به صدور فتاوی تاریخی شیخ اسبق الازهر - مرحوم شیخ محمود شلتوت - منجر شد که به موجب آن پیروی از مذهب شیعه امامیه، مانند مذاهب اربعه اهل سنت جایز و رسمی اعلام شد. ترجمه این فتوی را هم پس از درج دو سه نامه نقل می‌کنیم. «بعضی از این نامه‌ها در مجله «رساله الاسلام» ارگان رسمی «دارالتقریب» چاپ قاهره درج و منتشر شده است. متن بعضی دیگر را هم مرحوم علامه شیخ محمد تقی قمی، نماینده آیت‌الله بروجردی و دبیر کل دارالتقریب قاهره به اینجانب داده‌اند که متن عربی آنها را در کتاب «قصه تقریب» چاپ قاهره آورده‌ام. البته این کتاب اخیراً توسط «مجمع تقریب بین مذاهب اسلامی» ترجمه شده و تحت عنوان: «سرگذشت تقریب» در ۵۶۰ صفحه، با اسناد و عکس‌های بسیاری، منتشر شده است و در اختیار عموم قرار دارد:

دو نامه از دو شخصیت بزرگوار (۱)

استاد معظم حضرت مستطاب - شیخ عبدالمجید سلیم - شیخ جامع الازهر - باخبر شد که حضرت علامه بزرگوار - حاج آقا حسین بروجردی از بزرگان علمای شیعه در ایران، دچار بیماری شده و از انجام بسیاری از فعالیت‌های گران‌سنگ خود در خدمت به اسلام و مسلمانان بازمانده‌اند. اتفاقاً حضرت استاد بزرگ شیخ عبدالمجید سلیم خود نیز در همین دوره زمانی، مدتی را در بستر بیماری بودند که بلافاصله پس از شفا یافتن و از سرگیری فعالیت‌های خویش، دستور ارسال این نامه صمیمانه و برادرانه را به حضرت آیت‌الله صادر کردند که متن آن از این قرار است:

حضرت مستطاب «آیت‌الله حاج آقا حسین بروجردی»

سلام‌الله‌علیکم و رحمته، اما بعد: ما از طریق رادیو مطلع شدیم که سلامتی گران‌قدر شما با کسالتی که عارض شده، آسیب دیده است، از این بابت و با توجه به مراتب علم و فضل و اخلاصی که از آن برخوردارید، متأسف شدیم؛ از خداوند متعال شفای عاجل شما را مسألت کرده امیدواریم هرچه زودتر لباس عافیت بپوشید تا به فعالیت‌های معهود خود در خدمت به اسلام و مسلمانان ادامه دهید. اراده خداوندی چنین مقدر کرده بود که در این دوره اینجانب نیز در بستر بیماری قرار داشته و گرفتار خود و مشکلات هم‌کیشان خود باشم و در تنهایی خویش به‌اندیشه حال امت گران‌قدر فرو روم و از وضعی که دارند، دست‌خوش نگرانی و اندوه فراوان شوم؛ از شما می‌خواهم برای سلامتی ما به درگاه خداوند دعا فرمایید، همچنان‌که من نیز همین دعا را به درگاه احدیت برای شما دارم و مطمئن هستم که خداوند همگی ما را در کف حایت و عنایت خویش قرار می‌دهد. امت اسلامی امروزه بیش از هر زمان دیگری به مردانی با عزمی صادق، استوار و مجاهد حقیقی راه خدا نیازمند است تا شعله‌های فتنه را از پیرامونش خاموش سازند و محنت‌ها و رنج‌هایش را برطرف کنند؛ چه نیروهای شیطانی دست به دست هم داده و عناصر فساد یک‌جا گرد آمده‌اند و مؤمنان در همه کشورهای اسلامی دچار مشکلات بسیاری شده‌اند، تو گویی آن زمانه‌ای فرا رسیده که پیامبر گرامی اسلام (صلوات‌الله‌وسلامه‌علیه‌و‌علی‌آله‌وصحبه) پیش‌بینی فرموده بود که در این زمان: «نگاه دارنده دین خود، همچون کبی است که پاره‌ای آتش در دست نگاه دارد».

مثال مؤمنان صادق اهل علم همچون ستون‌های استوار و دژهای مستحکمی است که خداوند در میان مردم قرار داده تا زمین را در برابر فتنه‌ها و جمالت‌ها، پاس دارند یا همچون ستارگان درخشان در شب دیجوری است که رهروان را راهنمایی می‌کنند و گم‌گشتگان را به سرمنزل مقصود می‌رسانند. پس همراه با من به درگاه خداوند دعا کنید تا اینان را حفظ کند و امثال آنان را در میان امت فراوان گرداند و رحمت خود را بر آنها بگستراند و آرامش و اطمینانش را بر ایشان فرود آورد و حق و دین را به وسیله، آنها تأیید کند و باطلان و ملحدان و مفسدان را به دست آنان به شکست و ورشکستگی کشاند؛ که او بر هرچه بخواهد توانا و به پاسخ به این دعای ما سزاوار است.

والسلام‌علیکم و رحمة‌الله و برکاته.

عبدالمجید سلیم (شیخ جامع الازهر) ۱۴ شعبان سال ۱۳۷۰ ه.ق

حضرت آیت‌الله بروجردی تحت تأثیر این نامه صمیمانه قرار گرفت که خود بیانگر عواطف پاک و بی‌شائبه‌ای است که حضرت استاد بزرگ شیخ جامع الازهر و از برجسته‌ترین علمای اهل سنت در دل نسبت به ایشان و دیگر برادران مؤمن‌شان و نیز نسبت به خیزش امت اسلامی و بازیابی مجد و عظمت و عزت گذشته خود دارد، از این روی پاسخی این گونه نگاشتند:

حضرت مستطاب بزرگوار «شیخ عبدالمجید سلیم»، شیخ جامع الازهر دامت افاضاته السلام علیکم ورحمه‌الله و برکاته اما بعد:

نامه پر مهر شما متضمن محبت‌های والایی اسلامی و تأسف از دریافت خبر رادیویی بیماری اینجانب را که در آن برای شفا و سلامت دعا فرموده بودید، دریافت کردم. از این بابت سپاسگزارم و از خداوند متعال مسألت دارم که این همدلی و همنوایی را میان مسلمانان جایگزین گسست و ناآشنایی و جدایی سازد که او بر همه کاری تواناست. در نامه شما همچنین آمده بود که سلامتی گران قدر شما نیز با عارضه بیماری خدشه‌دار شده و به همین دلیل، چندی بستری شده‌اید و درد خود و همکیشان خود را دارید و در خلوت خویش با نگرانی و تشویش به حال و روز امت اسلامی می‌اندیشید. در زمانه‌ای که مسلمانان را فتنه‌ها احاطه کرده و رنج‌ها و بدبختی‌ها، آنان را در برگرفته است، مردان علم و رجال اسلام باید که چنین باشند، از خداوند عزوجل مسألت دارم که شما را لباس عافیت بپوشاند و برای خدمت به اسلام و مسلمانان و هرآنچه در چنین دوره‌ای از کسانی چون شما بر می‌آید - که خود را وقف خدمت به این امت و دور ساختن دشمنی‌های مفسدان و ملحدان از آن کرده‌اند - موفق و پیروز گرداند. مسائل بسیاری وجود دارد که مایل بودم با شما در میان بگذارم، ولی حالم اجازه این کار را نمی‌دهد. درودها و رحمت و برکت خداوند بر شما و بر مؤمنان صادقی که در کنار شما قرار گرفته‌اند.

حسین بروجردی / قم / ایران

۱۷ رمضان سال ۱۳۷۰ هـ ق

نامه‌ای دیگر به: آیت‌الله سید حاج آقا حسین بروجردی از دفتر «شیخ الجامع الازهر»

به نام خداوند بخشنده مهربان

حضرت مستطاب برادر بزرگوار امام بروجردی / قم - ایران

سلام‌الله علیکم ورحمته، اما بعد.

ابتدا از سلامتی آن برادر ارجمند و گرامی، آغاز نموده و دعا می‌کنم تا آن جناب سراسر منبع برکت‌های فراوان برای مسلمانان و وحدت کلمه آنان باشید و خداوند بر عمر شما بیفزاید و با کارهای نیک بر یاری‌هایش افزون کند. از فرصت پیش آمده سفر برادر ارجمند علامه بزرگوار استاد قهی (ایده‌الله تعالی) استفاده کرده و این مکتوب را به حضور شما می‌فرستم و کوشش‌های شما را ارج می‌نهم و از خداوند متعال مسألت می‌کنم هر آنچه خیر و برکت برای مسلمانان آرزو دارید، تحقق یابد و کوشش‌های حکیمانه شما را در جمع کلمه مسلمانان و همدلی آنان موفق بدارد. به آن جناب مژده می‌دهم گام‌هایی که می‌دادم شما با تمام وجود آنها را تأیید می‌کنید و بیشترین توجه و عنایت را به آنها مبذول می‌فرمایید، با یاری خداوند متعال و به برکت دعاهای حضرتعالی، روند موفق دارند و شجاری از برجسته‌ترین علمای ما در الازهر برادرانی که در امر تقریب به کمال، حق جهاد را به جای می‌آوردند، با ایمان صادفانه ما را همراهی می‌کنند و به وظایفی که دین آنها بر دوش‌شان گذارده و برای رسالت انسانی والایی که به آن باور داشته و ایمان آورده‌اند، عمل می‌کنند.

امیدوارم برادر ارجمند و گرامی ما جناب استاد قهی هرچه زودتر نزد ما بازگردد تا سعادت آگاهی از اخبار شادی بخش شما نصیب‌مان شود و ما با دیدگاه‌ها و نظرات دایهانه شما در تحقق آرزوهای مشترک‌مان آشنا شویم. من مسائل بسیاری را برای ایشان توضیح دادم و از آن گرامی تقاضا کردم جزئیات آنها را برای شما بازگوید. خداوند ما را در کاری که رضای اوست با شما هم‌قدم دارد و پیوندهای قلبی ما را در عمل برای او و در راه او مستدام و پا برجا بدارد.

والسلام علیکم ورحمه‌الله و برکاته.

محمد شلتوت - شیخ جامع الازهر -

پس از نقل این چند نامه، ترجمه متن فتوای شیخ محمود شلتوت درباره شیعه را که محصول همین تبادل افکار و مکاتبات است، به عنوان یک سند تاریخی می‌آوریم.

«دفتر شیخ الجامع الازهر»

به نام خداوند بخشنده مهربان

متن فتوای استاد بزرگ حضرت مستطاب شیخ محمود شلتوت شیخ الجامع الازهر درباره جواز تعبد بر مذهب شیعه امامی از معظمه پرسیده شد: برخی مردم برآند برای آنکه عبادات و معاملات مسلمانان درست باشد، باید از یکی از مذاهب معروف چهارگانه - که مذهب شیعه امامی و شیعه زیدی در میان آنها نیست - تقلید کنند، آیا جنابعالی با این نظر مطلق موافقت و به عنوان مثال پیروی از مذهب شیعه امامی اثنی عشری را جایز نمی‌دانید؟

معظمه پاسخ فرمود:

- ۱ - اسلام بر هیچ یک از پیروان خود، پیروی از مذهب معینی را واجب نمی‌گرداند. ما می‌گوییم هر مسلمانی ابتدا حق دارد از هر کدام از مذاهبی که به طور صحیح نقل شده و احکام آن در کتب ویژه آن مذهب تدوین شده است تقلید و پیروی کند و کسی که از هر کدام از این مذاهب تقلید کرده می‌تواند به مذهب دیگری - هر مذهبی که باشد - منتقل شود، در این میان حرجی بر وی نیست.
۲. مذهب جعفری معروف به مذهب شیعه امامی اثنی عشری، مذهبی است که همچون دیگر مذاهب اهل سنت، تعبد بر آن شرعاً جایز است.

شایسته است مسلمانان این را بدانند و از تعصب‌های ناروا نسبت به مذاهب معین، رهایی یابند. دین خدا و شریعت او تابع مذهب یا منحصر به مذهب معینی نیست، چه همگان کوشش داشته‌اند و نزد خداوند متعال پذیرفته‌اند و هر کس که اهل رأی و اجتهاد نباشد، می‌تواند از آنها و براساس آنچه در فقه خود مقرر می‌دارند، تقلید و پیروی کند و در این میان تفاوتی میان عبادات و معاملات وجود ندارد.

ارسال فتوا برای علامه قمی

حضرت مستطاب علامه بزرگوار استاد محمدتقی قمی دیرکل «جاءه التقریب بین المذاهب الاسلامیه»

سلام الله علیکم ورحمته، اما بعد: با کمال خوشوقتی، نسخه‌ای از فتوای صادره با امضای خویش را که در خصوص جواز تعبد بر مذهب شیعه امامی صادر کرده‌ام، برایتان ارسال می‌دارم، امیدوارم آن را در شمار اسناد «دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه» که به اتفاق در تأسیس آن مشارکت داشتیم، نگاه‌داری فرمایید. با آرزوی توفیق الهی در تحقق رسالت این نهاد.

والسلام علیکم ورحمه الله

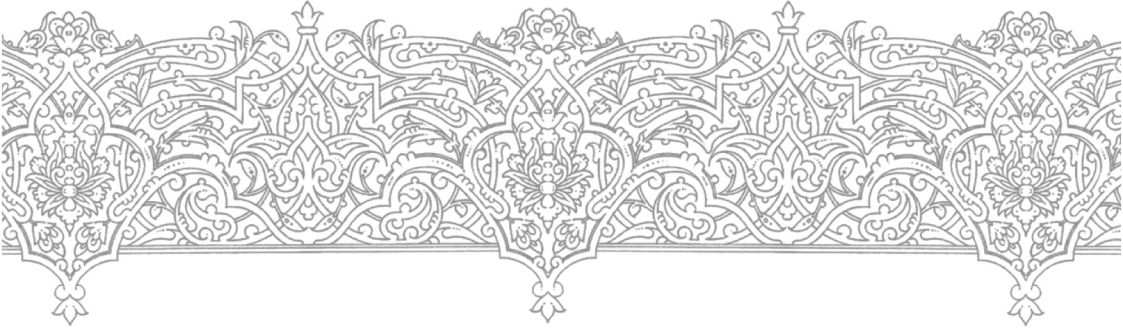
شیخ الجامع الازهر

محمود شلتوت

لازم به یادآوری است که خوشبختانه، به‌رغم تلاش و سمپاشی دشمنان اسلام و وحدت مسلمانان، شیوخ الازهر تا به امروز، همچنان هوادار وحدت بین شیعه و سنی و تقریب بین مذاهب اسلامی هستند و شیخ سابق الازهر مرحوم طنطاوی در مصاحبه‌ای با روزنامه صوت الازهر - ارگان رسمی الازهر - می‌گوید: «میان شیعه و سنی فرقی نیست و کسی که بخواهد اختلافی ایجاد کند مزدور است». صوت الازهر، چاپ قاهره، مورخ ۱۱ محرم

المجمع الدولي للأمة الواحدة
INTERNATIONAL UNION OF UNIFIED UMMAH
اتحاديه بين المللى امت واحده

واحد فرهنگى و آموزش
اتحاديه بين المللى امّت واحده
با همکارى مجله الكترونيكى اخوت
www.unified-ummah.com
www.okhowah.com